

## TARBIYA DARSLARIDA MA'NAVIIY-AXLOQIY MADANIYATLILIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODLARI

*Zokirova Ma'suma Qahramon qizi*

*Namangan davlat pedagogika instituti*

*Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi Mutaxassisligi 2-bosqich magistranti*

**Annotatsiya:** *Ushbu maqolada tarbiya darslarida ma'naviy-axloqiy madaniyatlilik kompetensiyasini rivojlantirish metodlari haqida fikr yuritilgan.*

**Kalit so'zlar:** *tarbiya, ma'naviy tarbiya, axloq, axloqiy tarbiya, metod, tarbiya mazmuni, pedagogik malaka.*

**Аннотация:** *В данной статье рассматриваются методы развития компетенции морально-этической культуры на учебных занятиях.*

**Ключевые слова:** *образование, нравственное воспитание, этика, нравственное воспитание, метод, содержание образования, педагогическая квалификация.*

**Abstract:** *This article discusses the methods of developing the competence of moral and ethical culture in education classes.*

**Keywords:** *education, moral education, ethics, moral education, method, content of education, pedagogical qualification.*

Prezidentimiz Sh.M.Miromonovich ta'kidlaganlaridek: "Ta'lim-tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, o'qitish metodlari, ta'lim standartlari, darslik va o'quv qo'llanmalarini yangilash zarur". Bu esa o'z navbatida o'quvchilarni ma'naviy tarbiyalash bo'yicha asosiy yo'nalishlarni belgilash<sup>1</sup>; – o'quvchilarda Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, axloqiy tarbiya kabi muhim fazilatlarni bolalikdan boshlab bosqichma-bosqich shakllantirish;

<sup>1</sup> O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabrda "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chor tadbirlari to'g'risida"gi 1059-sonli qarori

– uzluksiz ma’naviy tarbiyani amalga oshirishda ota-ona, tarbiyachi, o‘qituvchi, uzluksiz ta’lim muassasalari va mahalla jamoatchiligining o‘zaro samarali hamkorlik mexanizmini ishlab chiqish va hayotga joriy etish; – aholining farzand tarbiyasi bo‘yicha bilimlarini, pedagogik madaniyatini oshirish, fuqarolarni uzluksiz ma’naviy tarbiyaning jahon tajribasida sinovdan o‘tgan samarali pedagogik texnologiyalari, usullari va amalga oshirish shakllari bilan muntazam tanishtirib borish; – ommaviy axborot vositalari, shu jumladan, Internet jahon axborot tarmog‘i orqali tarqatilayotgan g‘arazli axborotlar, odob-axloqini yemiruvchi illatlar, o‘quvchilarni zalolatga boshlovchi buzg‘unchi g‘oyalarga qarshi sog‘lom dunyoqarashni shakllantirish; – uzluksiz ma’naviy tarbiyani tashkil etishda davlat tashkilotlari, fuqarolik jamiyati institutlari, ommaviy axborot vositalari va xususiy sektorning hamkorligini samarali yo‘lga qo‘yish kabi bevosita ijtimoiy kompetensiyalar bilan bog‘liq vazifalar belgilab berildi.

Tarbiya metodlarini maqsadga muvofiq tanlash bir qator omillarga bog‘liq.

1. Tarbiyaning maqsad va vazifalari.
2. Tarbiya mazmuni.
3. Tarbiyalanuvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olish.
4. Jamoaning shakllanganlik darajasi.
5. Tarbiyalanuvchilarning individual o‘ziga xosliklari.
6. Tarbiyaviy shart-sharoitlar.
7. Tarbiya vositalari.
8. Pedagogik malakani egallaganlik darajasi.
9. Tarbiya vaqti.
10. Kutiladigan natija.

Tarbiya metodlarining tasnifi:

Zamonaviy pedagogikada ba’zilar amaliy vazifalarni hal etishga, ba’zilar faqat nazariy vazifalarni o‘zida aks ettiradigan o‘nlab tarbiya tasniflari mavjud.

Metodlar o‘ziga xos xarakteriga ko‘ra ishontirish, mashq, rag‘batlantirish va tanbeh berishga bo‘linadi. Mazkur holatda metodning umumiy xarakterli belgisi o‘zida yo‘nalganlikni, o‘ziga xoslikni, qo‘llanishga yaroqlilikni aks ettiradi. Bu tasnifga metodlarning ko‘proq umumlashganligi bilan ajralib turuvchi tarbiyaning umumiy

metodlari mustahkam tutashib ketadi. U o‘zida ishontirish, faoliyatni tashkil etish, o‘quvchilarning xulq-atvorini rag‘batlantirish metodlarini qamrab oladi. I.S. Marenkoning tasnifida tarbiya metodlari guruhlar quyidagicha nomlanadi: tushuntirshli-reproduktiv, muammoli vaziyatli, o‘rgatish va mashq metodlari, rag‘batlantirish, to‘sqinlik qiluvchi, boshqarish, o‘zini-o‘zi tarbiyalash.

Tarbiyalanuvchilarga ta’sir etishi natijalariga ko‘ra metodlarni ikki guruhga bo‘lish mumkin:

1. Axloqiy me’yorlar, motivlarni hosil qilishga, tasavvur, tushuncha, g‘oyalarni shakllantirishga ta’sir etuvchi.

2. Xulq-atvorning u yoki bu turini aniqlaydigan odatlarni hosil qilishga ta’sir etuvchi.

Birinchi guruh metodlarining vazifasi o‘quvchilarning ijtimoiy ongiga hayot, axloq, mehnat qilish munosabatlari qoida va me’yorlari haqida tushuncha hosil qilish va bilim berishdan iborat. Tarbiya jarayonida ushbu qoida va me’yorlar shaxsning e’tiqodi, ishonchi va hayotiy qarashlariga aylanadi. Ushbu guruhga ma’naviy, axloqiy, estetik, mafkuraviy, huquqiy, jismoniy, ekologik, iqtisodiy va h.k. mazmundagi suhbatlar hamda namuna ko‘rsatish metodlarini kiritish mumkin.

Ikkinchi guruh metodlari yordamida o‘quvchida ma’naviy mazmunga oid odatlar hosil qiladi. O‘quvchi xulqida ijtimoiy tarbiyaning mazmuniga muvofiq ma’naviy odatlar asosida, faoliyat zaminida tarkib topadi. Faoliyat o‘quvchilarning ijtimoiy munosabat va ijtimoiy xulq-atvor tajribasi bilan boyituvchi muhim manba bo‘lib hisoblanadi. Ikkinchi guruh metodlari orasida pedagogik talab metodi ahamiyatlidir. Pedagogik talab turli vazifalarni bajarilishi, ya’ni ijtimoiy xulq-atvor me’yorini ifodalash, u yoki bu faoliyatda qatnashib bajarilishi zarur bo‘lgan aniq bir vazifani amalga oshirish, u yoki bu harakatni olib borishga undovchi bo‘lishi mumkin. Talablar bevosita yoki bilvosita qo‘yilishi mumkin. Bevosita talablar qat’iy buyruq yoki ko‘rsatma, ishchanlik, yo‘l-yo‘riq beruvchi tavsifdagi ko‘rinishda bo‘ladi. Bilvosita talablar kechinma, intilish tuyg‘usini uyg‘otishi ko‘zda tutilgan holda maslahat, iltimos, ta’na qilish, faoliyatiga nisbatan qiziqish uyg‘otish tarzida namoyon bo‘ladi. Talablar o‘quvchida u yoki bu darajaja ong, asos,

maqsad hamda e'tiqod mavjudligini nazarda tutadi. Ayni vaqtda o'qituvchi o'quvchilarga nisbatan qo'yiladigan talablarning me'yorida bo'lishiga qat'iy ahamiyat berishi lozim.

O'rgatish – bu ijtimoiy xulq-atvorni odatiy shakliga aylantirish maqsadida o'quvchilar tomonidan rejali va tizimli tarzda tashkil etiladigan turli harakatlar, tashkil etiladigan amaliy ishlarga undovchi faoliyatdir. O'rgatish o'quvchilarni tarbiyalash va rivojlantirishning barcha bosqichlarida samarali vosita sanaladi. Faoliyatda mashqlar mehnat, ijtimoiy faoliyat, jamoa faoliyati hamda o'zaro munosabat odatlarini tarbiyalashga qaratilganligidir. Mashq qilish o'rgatish bilan yaqin aloqada bo'ladi. Agar o'rgatib borish negizida bolaning faoliyat jarayonini egallashi yotsa, u holda mashq qilish faoliyati shaxs uchun alohida ahamiyat kasb etadi. Mashqlantirish o'rgatib borishga suyangan holda ko'p bora takrorlashni, mustahkamlashni va takomillashtirib borishni nazorat qiladi, bular esa bora-bora ijtimoiy xulq-atvorning asosi bo'lib qoladi.

Tarbiyaviy amaliyotda ko'pincha maxsus pedagogik vaziyatlarni yuzaga keltirish zaruriyati tug'iladi, bunda mustaqil tanlash uchun imkon bo'ladi. Pedagogik vaziyatlarda o'quvchilar o'z fikri va xulq-atvorini qayta o'zgartirishi lozim bo'lgan sharoit yaratiladi.

Ikkinchi guruh metodlari orasida musobaqa o'quvchilar amaliy faoliyatlarini tashkil qilish metodlari samaradorligini oshirishning zarur va muhim sifatidir. Musobaqa faoliyatining barcha sohalarida o'quvchilarning faolligi va ijodkorligini rivojlantirishga, o'quvchilar jamoasi faoliyatini muayyan maqsadga yo'naltirishga ko'maklashadi. Musobaqa to'g'ri tashkil qilinganda jamoa hissi muvaffaqiyatli shakllanadi, intizom va o'quvchilarning uyushqoqligi mustahkamlanadi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, metodlar tarbiyaning maqsad va mazmuniga bog'liq bo'ladi. Tarbiya metodlari barkamol shaxs fazilatlarini tarkib toptirishga qaratilgan bo'ladi. Shuning uchun tarbiya darslarida ma'naviy-axloqiy madaniyatlilik kompetensiyasini rivojlantirish o'quvchilarning kelajakda komil inson bo'lishlariga zamin yaratadi.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:**

1. Kamoldinov M., Vaxobjonov B. Innovatsion pedagogik texnologiya asoslari, savollar, javoblar. –T.: «Talqin», -17-18-betlar.
2. Крутецкий.В.А. «Педагогик психология асослари». – Т.: Ўқитувчи.1976 й.
3. Mamadjanova N. A.Boshlang‘ich sinf ingliz tili ta’limi jarayonida o‘quvchilarda ma’naviy-axloqiy madaniyatlilik malakalarini shakllantirish metodikasi: ped. fanl. b. falsafa doktori (PhD) diss. Avtoreferati – N., 2022.51 b.
4. [www.lex.uz](http://www.lex.uz)